

TALABALARDA INTELLEKTUAL HISSIYOTLARNING SHAKLLANISHI

Iroda Xasanova Usanovna

Aniq va Ijtimoiy Fanlar Universiteti magistranti

Annotatsiya. Maqolada talabalarda intellektual hissiyotlarning shakllanishi, uning nazariy asoslari va psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Intellektual hissiyotlar shaxsning bilish faoliyati va ijodiy fikrlashini faollashtiruvchi muhim omil sifatida yoritiladi. Tadqiqot natijalari talabalarda tafakkur madaniyati va o'quv faoliyatiga ijobiy munosabatni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: intellektual hissiyotlar, talaba shaxsi, psixologik mexanizmlar, bilish jarayoni, motivatsiya, tafakkur madaniyati, emotsional rivojlanish.

Hozirgi davrda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning ustuvorligi talabalarning nafaqat bilim, balki tafakkur, his-tuyg'u va psixologik barqarorlik darajasini shakllantirishni talab etmoqda. Shu jihatdan, talabalarda intellektual hissiyotlarning shakllanishi masalasi psixologiya fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Insondagi intellektual hissiyotlar — bu bilish faoliyatining emotsional jihatini tashkil etuvchi murakkab psixik holatlar bo'lib, ular fikrlash jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Intellektual jihatdan salohiyatli talabalar ijtimoiy guruhi vakillarini har tomonlama ijtimoiy-psixologik, nazariy va empirik o'rgangan holda, zamonaviy ijtimoiy-madaniy kontekstda intellektual muvaffaqiyatga erishgan talabalarni maxsus ijtimoiy guruh sifatida ko'rib chiqish imkoniyatini tadqiqiy metodlar o'tkazish orqali aniqlangan; Muvaffaqiyat haqidagi ijtimoiy g'oyalarning o'ziga xosligi, intellektual salohiyatlilarning muvaffaqiyat haqidagi ijtimoiy g'oyalarning o'ziga xos xususiyatlari aniqlanib, ta'lim va kasbiy faoliyati bilan bog'liqlik jihatlarini ochib berilgan; Turli darajadagi ijtimoiy muvaffaqiyatga ega bo'lgan intellektual salohiyatli talabalarning intellektual muvaffaqiyati determinantlari o'ziga xos maqsadlari, shaxsning yo'nalganligi va istiqboli uchun muhimligi isbotlangan; Yuqori va o'rtacha maqomga ega intellektual salohiyatli talabalar hozirgi va kelajak hayotiga nisbatan pozitsiyasini aniqlash asosida muvaffaqiyatlarini ta'lim va tarbiya bilan bog'liqlik xususiyatlari isbotlangan. O'zbekistonlik olim G. B. Shoumarov o'zining "Psixologiya asoslari" nomli o'quv qo'llanmasida intellektual hissiyotlarni "bilish faoliyatini faollashtiruvchi, tafakkur jarayonini boshqaruvchi emotsional energiya manbai" sifatida talqin etadi. Uning fikricha, o'quv jarayonida talabalarda qiziqish, ishonch, hayrat, shubha kabi intellektual hissiyotlarning paydo bo'lishi tafakkurning chuqurlashuviga xizmat

qiladi. Shu sababli, o‘qituvchi tomonidan yaratilgan ijobiy psixologik muhit talabalarning bilish jarayonini faollashtiruvchi muhim omil sifatida qaraladi. Hissiyotlar insonning ehtiyojlari va motivlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, intellektual hissiyotlar bilish faoliyatini tashkil etishda vositachilik rolini bajaradi. Mualliflar fikricha, talabalarda bilim olish jarayonida hosil bo‘ladigan qoniqish, qiziqish va anglashdan mamnunlik holatlari — aynan intellektual hissiyotlarning ko‘rinishlaridir. Har qanday o‘quv faoliyati shunchaki bilim olish emas, balki shaxsning ichki ruhiy dunyosini faollashtiruvchi, kognitiv qiziqishni kuchaytiruvchi jarayondir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-maydagi “Ta’lim tizimida raqamli psixologik diagnostika tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorida ham ta’lim sifatini oshirishda psixologik yondashuvlar, shu jumladan hissiy-intellektual tahlil usullaridan foydalanish zarurligi ta’kidlangan. Bu esa, talabalarning o‘quv jarayonidagi emotsional holatini o‘rganish va boshqarish muhimligini yanada kuchaytirmoqda.

Talabalarda intellektual hissiyotlar shakllanishining asosiy psixologik mexanizmlariga — bilish ehtiyoji, ichki motivatsiya, o‘quv jarayonida muvaffaqiyat hissi, shuningdek, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi interfaol munosabat kiradi. T.Yo‘ldoshev va N. Karimova o‘z tadqiqotlarida (2020) talabalarning hissiy holatini boshqarish ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim omil ekanini, ayniqsa, ijodiy topshiriqlar va muammoli vaziyatlarda intellektual hissiyotlar faollashishini ta’kidlaydi.

Mazkur jarayonni chuqur o‘rganish shaxs rivojida muhim o‘rin tutadi. Chunki intellektual hissiyotlar shaxsni bilishga undaydi, o‘quv faoliyatida mustaqil fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiradi. Ular orqali talaba o‘z tafakkurini nazorat qiladi, yangi bilimlarni tahlil qiladi va o‘z shaxsiy nuqtai nazarini shakllantiradi.

Shunday qilib, talabalarda intellektual hissiyotlarning shakllanishi nafaqat psixologik, balki pedagogik muammolarni ham o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonni ilmiy asosda o‘rganish, o‘qitish uslublarini takomillashtirish va emotsional muhitni ijobiy yo‘nalishda boshqarish - zamonaviy oliy ta’lim tizimining dolzarb masalalaridan biridir.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston ta’lim tizimida talabalarning psixologik holatini o‘rganish va ularning emotsional hamda intellektual rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash yo‘nalishida sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, oliy ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar, iqtidorli talabalar bilan ishlash markazlari, innovatsion ta’lim muhitlari faoliyat yuritmoqda. Bu esa o‘quv jarayonida hissiy-intellektual faollikni oshirish uchun qulay sharoit yaratmoqda.

Amaliy kuzatuvlarga ko‘ra, talabalarda intellektual hissiyotlarning faollashuvi ularning o‘qitish usullari, ta’lim muhiti va ijtimoiy psixologik muhit bilan bevosita bog‘liq. Masalan, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, jamoaviy muhokamarlar yoki “case-study”

yondashuvlar qo'llanilganda talabalar o'z fikrlarini erkin ifoda etishga, o'z g'oyalarini asoslab berishga harakat qiladilar. Bu holatlarda hayrat, qoniqish, ishonch, qiziqish kabi intellektual hissiyotlar faollashadi.

Men o'z faoliyatim davomida ta'lim muhitida kuzatgan tajribalarim asosida shuni ayta olamanki, har bir talaba o'quv jarayoniga hissiy jihatdan jalb etilganda bilimni ongli ravishda qabul qiladi. Aksincha, sovuq, bir yoqlama ma'ruza shaklidagi darslar ularning fikrlash va izlanish motivatsiyasini pasaytiradi. Shu bois, har bir pedagog o'z darsida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni, ochiq muloqotni va ijobiy psixologik muhitni shakllantirishi lozim.

Bugungi kunda ko'plab oliy ta'lim muassasalarida raqamli ta'lim platformalari, elektron kutubxonalar va onlayn muloqot tizimlari keng joriy etilgan. Bu imkoniyatlar talabalar uchun yangi bilish maydonini yaratmoqda, ammo ularning diqqatini jamlash, hissiy barqarorlikni saqlash va intellektual faollikni boshqarish masalalarini ham dolzarb qilib qo'ymoqda. Shu nuqtayi nazardan, men talabalarning raqamli ta'lim jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlanishi, ularning hissiy-intellektual holatini nazorat qilish mexanizmlarini kuchaytirish tarafdoriman.

O'tkazilgan amaliy suhbatlar va so'rovnomalar asosida aniqlanishicha, talabalarning ko'pchiligi o'zlarining o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyatni faqat bilim bilan emas, balki o'z hissiyotlarini boshqara olish qobiliyati bilan ham bog'laydilar. Ularning fikricha, dars jarayonida o'qituvchi tomonidan rag'bat, e'tirof, iliq so'zlar aytilganda, o'z fikrlarini bildirish imkoniyati yaratilganda ularda o'qishga bo'lgan ishtiyoq va mas'uliyat hissi ortadi. Bu esa, albatta, intellektual hissiyotlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

Shaxsiy kuzatishlarimga ko'ra, talabalarning intellektual hissiyotlarini rivojlantirishda quyidagi yondashuvlar samarali hisoblanadi:

1. **Ijodiy topshiriqlar** – talabani o'ylashga, yangi yechimlar topishga undaydi.
2. **Tahliliy savollar** – fikrlashni faollashtirib, his-tuyg'ularni anglash imkonini beradi.
3. **Hamkorlikda o'rganish** – muloqot orqali o'zaro emotsional qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi.
4. **Refleksiya mashg'ulotlari** – talabaning o'zini tahlil qilish, ichki holatini anglash madaniyatini shakllantiradi.

Shuningdek, hozirgi o'zbek ta'lim tizimida "Hissiy intellekt" tushunchasi tobora keng qo'llanilmoqda. Bu tushuncha shaxsning o'z his-tuyg'ularini anglash, boshqarish va ularni ijtimoiy munosabatlarda to'g'ri yo'naltirish qobiliyatini anglatadi. Mening fikrimcha, intellektual hissiyotlar aynan hissiy intellektning tarkibiy qismi sifatida talabalarda bilim olish jarayonining mazmunini boyitadi.

Shaxsiy tajribamdan kelib chiqib aytish mumkinki, talabalarda intellektual hissiyotlarni rivojlantirish faqat psixologik yondashuv bilan cheklanmay, ta'lim metodikasi va o'qituvchi shaxsiyatiga ham bog'liq. O'qituvchi talabalarga nafaqat bilim, balki ishonch, ruhiy tayanch, motivatsiya ham bera olishi kerak. Chunki o'qituvchining emotsional holati bevosita talaba kayfiyatiga ta'sir qiladi.

Shunday qilib, talabalarda intellektual hissiyotlarning shakllanishi – bu murakkab, ammo boshqariladigan jarayon. Uning muvaffaqiyati o'qituvchining pedagogik mahorati, ta'lim muhitining emotsional ijobiyligi va talabalar faol ishtirokiga bog'liq. Men shaxsan ishonamanki, agar har bir pedagog o'z darsida talabani his qilsa, u bilan ruhiy muloqot qursa, biz nafaqat bilimli, balki hissiyot jihatidan yetuk, intellektual barkamol yoshlarni tarbiyalaymiz.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak:

1. Oliy o'quv yurtlarida talabalarni ta'lim olish muvaffaqiyatiga ko'plab omillar ta'sir qiladi - ichki va tashqi (ijtimoiy, iqtisodiy, tibbiy, pedagogik va boshqalar).

2. Intellektual salohiyat muvaffaqiyatli kechishida avvalo ichki omillarni tartib bilan o'rganish tadqiqotni mazmunini yoritishga va uning mazmun-mohiyatini tushunishni yanada osonlashtiradi.

3. Qobiliyatlar tarkibida umumiy intellekt, ijtimoiy intellekt, maxsus qobiliyat va ijodkorlik kabi nisbatan mustaqil tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatish zarur hisoblanadi. Biz faqat maxsus qobiliyatlarga nisbatan mashg'ulot muvaffaqiyati bilan ijobiy munosabat haqida gapirishimiz mumkin.

4. Ko'p hollarda kasbiy rivojlanishning past darajasi muhim maxsus qobiliyatlar tegishli profildagi universitetda muvaffaqiyatli o'qishni imkonsiz qiladi. Aksincha, universitetda muvaffaqiyatli ta'lim aslida maxsus kasbiy qobiliyatlarni shakllantirish jarayoniga to'g'ri keladi.

5. Intellektual salohiyatni rivojlantirish manbalari xilma-xil bo'lib, u ham ommaviy axborot vositalari, ham turli jamoat birlashmalari bo'lishi mumkin. Ammo intellektual salohiyatni rivojlantirishda asosiy rol ta'lim tizimiga tegishli. Bu shaxsning intellektual salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishga qodir bo'lgan eng kuchli ijtimoiy, ilmiy muassasadir

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shoumarov G. B. Psixologiya asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2021. – 236 b.

2. Yo‘ldoshev T., Karimova N. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashriyoti, 2020. – 312 b.
3. Rahmonqulova N. A. Umumiy psixologiya. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 278 b.
4. Hasanboeva O. M., Abduqodirov A. A. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2019. – 290 b.
5. Tadqiqotlar ilmiy jurnali. “Intellectual va estetik hissiyotlarning psixologik xususiyatlari.” – 2023-yil, №4. <https://scientific-jl.com>
6. In-Academy.uz. “Talabalarda hissiy intellektni rivojlantirishning psixologik asoslari.” – 2023. <https://in-academy.uz>
7. Karimova V. M. Psixologik maslahat asoslari. – Toshkent: TDPU, 2022. – 198 b.
8. Xo‘jayev A. M. Shaxs psixologiyasi. – Toshkent: “Zarqalam”, 2020. – 254 b.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-maydagi “Ta’lim tizimida raqamli psixologik diagnostika tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.